

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 904

Мар'ян Колос

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ТА ХРОНОЛОГІЯ ПАЛЕОЛІТУ НАДДНІСТРЯНЩИНИ: ТРАКТУВАННЯ О. ЧЕРНИША

У статті висвітлюються погляди Олександра Черниша на періодизацію та хронологію палеоліту Наддністрянщини. Аналізується його життєвий шлях, характеризуються польові роботи та наукові здобутки. Початково наводяться існуючі схеми періодизації попередників, згодом подаються думки та твердження дослідника в хронологічному вимірі.

Ключові слова: палеоліт, О. Черниш, періодизація, хронологія, радіовуглецеве датування.

Про чималий міжнародний рейтинг Олександра Панкратовича Черниша свідчить значна кількість цитувань та посилань на його наукові праці. Хоча не залишив він після себе розгорнутої автобіографії, про відомого палеолітознавця написано чимало [1, с. 217; 2, с. 283–284; 3, с. 205; 4, с. 247–248]. Найбільше до цієї справи долучився його учень Олександр Ситник [5, с. 21–23; 6, с. 5–13; 7, с. 106–133; 8, с. 254–287; 9, с. 250–296; 10, с. 7–23; 11, с. 11–16]. Варто відзначити й видання енциклопедичного та загальноісторичного змісту, в яких містяться статті та замітки про дослідника [11, с. 323; 12, с. 112].

Народився О. Черниш наприкінці 1918 р. в селі Холми на Чернігівщині. Після закінчення школи у 1936 р. він вступає на перший курс історичного факультету Київського державного університету імені Т. Шевченка. На третьому курсі бере участь в експедиції Т. Пассек у 1938 (?) р. Відбувши час війни у полоні та у штрафбаті, у кінці 1945 р. Олександр повертається до Києва, де влаштовується на роботу в Інститут археології АН.

Наступні сторінки його життя пов'язані із систематичними та комплексними польовими дослідженнями, котрі охоплюють 1946–1986 рр. У 1946 р. він розпочинає власні дослідження палеолітичної стоянки Володимирівка на Кіровоградщині; 1948 р. проводить розвідкові обстеження на Дністрі. Починаючи з 1949 р. й упродовж трьох польових сезонів він розкопує пам'ятку – Бабин I. У 1951 р. новостворений Інститут суспільних наук АН УРСР утворює Дністрянську палеолітичну експедицію під його ж керівництвом, яка стала однією з найплідніших в Європі. Тоді ж продовжуються розкопки стоянки Молодове V і пам'ятки Вороновиця I на Дністрі. У 1955 р. вперше розпочинаються польові роботи на стоянці Молодове I, дещо пізніше О. Черниш досліджує пам'ятки Атаки I та Атаки VI, упродовж 1966–1968 рр. – стоянки Оселівка I, II, III.

Однією з опорних пам'яток Наддністрянщини є стоянка Кормань IV, котру він досліджував упродовж 1969–1976 рр. Не менш важливими були польові роботи на інших палеолітичних та мезолітичних пам'ятках – Фрумушиках, Бабині, Вороновиці та ін. Упродовж 1977–1984 рр. вчений веде широкомасштабні розкопки важливої стоянки Молодове I. Останні два роки своєї польової діяльності О. Черниш провів в Оселівці на Дністрі, розкопуючи стоянки Оселівка I і II.

Підсумком польових робіт О. Черниша стало відкриття 220 нових археологічних місцезнаходжень, частина котрих досліджена стаціонарно. Матеріали, отримані під час досліджень Олександра Панкратовича, опубліковані ним у монографічних роботах, колективних працях, різноманітних археологічних виданнях, численних статтях, повідомленнях та замітках.

Коло проблем, котрих торкався О. Черниш, було доволі широким. Варто говорити про підсумки робіт на конкретних пам'ятках (поблизу сіл Бабин, Молодове, Кормань), постановку теоретичних проблем (використання статистичного методу; типологія знарядь праці та ін.) й висвітлення соціально-економічної та культурної діяльності палеолітичної людини (житлобудівництво, походження роду, мистецтва, релігії). Актуальною та дискусійною постає проблема хронології та періодизації палеоліту, котрій власне присвячена стаття.

Початкові спроби побудови хронології та періодизації палеоліту відносяться до середини XIX ст. Один з перших дослідників палеоліту Франції Е. Ларте в 1860-х рр. розділив печерні пам'ятки епохи на дві групи, з яких першу відніс до періоду мамонта, а другу, пізнішу – до періоду північного оленя. Наступна спроба періодизації палеоліту належить Е. П'єтту, котрий також виділяв декілька стадій.

Знаною є класифікація Г. Мортільє, котра постала на початку 80-х рр. XIX ст. Базуючись на розвитку форм знарядь праці, він розділив палеоліт на шельський, ашельський, мустьєрський, солютрейський та мадленський періоди [12].

У 1900-х рр. А. Брейль на основі стратиграфії таких пам'яток, як Мустьє, Трилобіт, Рют, Лоссель, Комб-Капель, Феррасі та ін. виділив між епохами мустьє і солютре проміжну – оріньякську [13]. Дещо згодом він виділив дві територіальні зони верхнього палеоліту – атлантичну і середземноморську [14, с. 171].

У 1930-х рр. Д. Пейроні з'ясував, що на ранньому етапі верхнього палеоліту одночасно з оріньякською існувала перигордійська традиція, котра включала дві фази – шательперрон і граветт. Згодом, Ф. Борд замість існування єдиної мустьєрської культури, запропонував поняття «мустьєрський комплекс», який містив декілька варіантів різновидів мустьє, як синхронних археологічних культур. Нові періодизаційні розробки в пізньому палеоліті запропонувала Сонвій-Борд.

У радянській літературі перші спроби побудови хронології палеоліту належать В. Городцову та П. Єфіменку. В підсумковій роботі «Кам'яний вік», В. Городцов подав періодизацію кам'яного віку: еолітична, палеолітична, мезолітична і неолітична епохи [15, с. 28]. Верхньопалеолітичний час він поділив на верхній, середній і нижній горизонти, які відповідали мадленській, солютрейській та оріньякській добі [16, с. 28].

Згодом П. Єфіменко запропонував класифікацію пізнього палеоліту європейської частини СРСР, використовуючи термінологію західноєвропейської хронологічної схеми, будуючи її на основі матеріалів досліджень багатошарових пам'яток в Костьонківсько-Боршевському районі [17, с. 45–59; 18]. П. Єфіменко пропонував такі хронологічні групи: ранньотельманську, пізньотельманську, костьонківську, мізинську, кирилівську, гінцівську і боршевсько-журавську [19, с. 315–319].

Чергова спроба побудови періодизації пізнього палеоліту належить П. Борисковському [20, с. 54; 21, с. 97]. Аналізуючи дані багатошарових пам'яток Костьонки I, Тельманська, Боршево та ін., учений виділив сім хронологічних ступенів пізнього палеоліту. Рання пора пізнього палеоліту, за П. Борисковським, розпочиналася з пам'яток оріньяку (1-а ступінь); солютрейського (2-а ступінь) і пізньосолютрейського часу (3-а і 4-а ступені). Мадленська пора відповідала 5–7 ступеням.

Кардинально інші твердження стосовно цього питання висував О. Рогачов [22, с. 149–160; 23, с. 52]. Базуючись на співставленні геологічних умов залягання пам'яток в Костьонко-Боршевському районі, він виділяв три різночасові групи стоянок пізнього палеоліту. Найдавнішу, на його думку, складали пам'ятки, що залягали в лесоподібних суглинках і нижче цих суглинків у відкладах другої надзапальної тераси (5-й шар Костьонка I й три нижні шари Тельманської стоянки). До середньої групи належать пам'ятки, що залягають в надзапальних терасах (верхній шар Тельманської стоянки, середній шар Костьонка I) і верхньої частини лесу цих терас (верхній шар Костьонка I, Боршево I, Костьонки II). Третю групу, найпізнішу, складають пам'ятки, що містяться в лесоподібних суглинках першої надзапальної тераси (два шари Костьонка IV, Костьонки III, Боршево) [24, с. 52].

Свою точку зору щодо хронології пізнього палеоліту європейської частини СРСР мав також О. Окладніков, говорячи про існування на цих теренах трьох територіальних зон [25, с. 19].

Отже, чотири класифікації провідних радянських дослідників палеоліту базувалися в основному на аналогічних джерелах – багатошарових стоянках Костьонківсько-Боршевського району. Археологічному аспекту віддають перевагу П. Єфіменко і П. Борисковський, археологічному й геологічному – О. Окладніков, геологічному – О. Рогачов.

Простежуючи погляди О. Черниша на цю проблематику, акцент робиться на зміні уявлень та тверджень дослідника у хронологічному вимірі. Думки науковця подаються послідовно, концентруючись на поділі: 1) 1940–1950-ті рр.; 2) 1960–1970-ті рр. та 3) 1980–1990-ті рр., відповідно до появи нових праць та «продукування свіжих ідей».

Першою дослідженою О. Чернишом пам'яткою є Володимирівська стоянка, яка важлива у плані хронології та датування. Науковець зазначав, що виявлені там артефакти демонструють розвиток від пізнього мадлену – до епіпалеоліту [26, с. 284–288]. Матеріали цієї стоянки він ділив на дві хронологічні частини: пізньомадленську (п'ятий, шостий, сьомий, восьмий шари) та ранньоазильську (перший, другий, третій, четвертий шари). О. Черниш наголошував на тому, що тривалий час питання періодизації пізнього палеоліту Подністров'я вирішувалися шляхом перенесення на цю територію побудованих в Західній та Центральній Європі хронологічних схем, хоча наявні матеріали не знаходили відповідного місця у цих побудовах. Він стверджував, що в результаті польових досліджень пам'яток Наддністрянщини, їх слід датувати часом від початку пізнього палеоліту – до мезоліту й варто говорити про процеси довготривалого історичного розвитку населення регіону [27, с. 120–121].

Розкопки на Середньому Подністров'ї дали змогу О. Чернишу простежити історичний розвиток краю від початку пізнього палеоліту – до мезоліту. Науковець демонстрував наступну послідовність: 1) раннє пізньопалеолітичне стійбище стоянки Бабин I, котре відповідає середньооріньякській добі; 2) середнє пізньопалеолітичне стійбище стоянки Бабин I; 3) нижній шар стоянки Молодове V; 4) найпізніше стійбище стоянки Бабин I та верхній шар стоянки Молодове V.

Ці хронологічні комплекси представлені серіями крем'яних знарядь праці, кістяними знаряддями, фауністичними рештками та рештками вохри й вугілля [28, с. 130]. Аналізуючи матеріали розкопок стоянок Наддністрянщини, О. Черниш згодом уточнив цю схему [29, с. 5–18].

Співставлення даних цих багатошарових палеолітичних пам'яток на стратиграфічній основі дозволило О. Чернишу вибудувати хронологічну шкалу пізнього палеоліту регіону, яка виглядала так: 1) перше стійбище стоянки Бабин I; 2) нижній шар Вороновиці I, 10-й і 9-й горизонти Молодового V; 3) друге стійбище стоянки Бабин I, 8-й і 7-й горизонти Молодового V; 4) 6-й горизонт Молодового V; 5) 5-й горизонт Молодового V; 6) третє стійбище стоянки Бабин I, верхній шар Вороновиці I, верхній шар Молодового I, 4-й, 3-й та 2-й горизонти Молодового V; 7) горизонт Ia стоянки Молодове V [30, с. 18–19].

О. Черниш зазначав, що шляхом для вирішення проблеми періодизації палеоліту була розробка єдиної хронологічної шкали на основі співставлення даних порайонних періодизацій із виділенням загальних, найбільш характерних рис в розвитку палеолітичної культури. Локальні стратиграфічні схеми мали б розроблятися на загальній основі комплексними методами, враховуючи результати археологічних досліджень багатошарових стоянок, дані про флору й фауну, а також дані всіх можливих методів абсолютного датування [31, с. 90].

Чергова хронологічно-періодизаційна схема О. Черниша, відтворювала основні аспекти розвитку палеолітичної доби Наддністрянщини. Стратиграфічні дані багатошарових стоянок Молодове V (14 культурних шарів), Бабин I (3 шари), Вороновиці I (2 шари), Молодове I (8 шарів), а також одношарової стоянки Фрумушика I дали підстави виділити послідовні хронологічні періоди. О. Черниш визначає наступні хронологічні періоди та їхні характерні риси [32, с. 377–382].

1. Рання пора (оріньякський час) – перше стійбище Бабин I – в комплексі переважають масивні нуклеуси, масивні пластини і знаряддя на таких пластинах.

2. Рання пора (розвинуте солютре) – IX і X горизонти Молодового V, нижні шари Вороновиці I, Незвисько I, Городниця I, Кормань V, Бабин III, Конюшки, Оселівка – в комплексі переважають масивні нуклеуси і масивні знаряддя.

3. Рання пора (пізніє солютре) – VII і VIII горизонти Молодового V, друге стійбище Бабин I, Бабин IV, Кормань IV, Распопинці I-III, Незвисько IV, Рашків III, Колачківці II, Кормань II – в комплексі переважають масивні нуклеуси, пластини і знаряддя.

4. Середня пора (ранній мадлен) – VI горизонт Молодового V, Колачківці I, Непоротове IV-V, Волошкове II, Макарівка II – характерні відносно масивні нуклеуси, пластини і знаряддя, нечастими є вістря і пластини з крайовою ретушшю, а також знаряддя на таких пластинах, зустрічаються подвійні серединні різці, нуклеоподібні знаряддя.

5. Середня пора (середній мадлен) – V горизонт Молодового V, Ожеве II-III, Вороновиця II-III, Кормань I, Грушеві II – в комплексі переважають невеликі нуклеуси, пластини і знаряддя на пластинах, короткі скребки, кутові, серединні різці, пластини зі скошеним краєм.

6. Середня пора (пізній мадлен) – II, III і IV горизонти Молодового V, третє стійбище Бабина I, верхні шари Вороновиці I, верхні й середні шари Молодового I, Баламутівка I-III, Атаки V, Оселівка – в комплексах переважають невеликі крем'яні вироби з тонкими пластинами, короткими скребками, серединними, боковими, кутовими різцями, пластини зі скошеним краєм. Значними серіями представлені кістяні наконечники з подвійними прорізами для вкладнів та мотикоподібні знаряддя із кістки й рогу.

На той час радянські вчені виділяли два етапи палеоліту: ранній і пізній. Мустьє бачилося як завершальний етап раннього палеоліту. О. Черниш, наводячи чималі здобутки в розвитку господарства і культури мустьєрського часу, появу і розвиток нового фізичного типу людини, твердив про окремий, самостійний мустьєрський етап розвитку палеоліту. Окрім цього, він наводив факти того, що неандерталець вперше використовував вогонь у своїх цілях, будував перші житла, й, зрештою, науковець в цьому періоді простежував зачатки родового ладу та паростки мистецтва [33, с. 128–129].

Загальна періодизація палеоліту О. Черниша, виглядала так:

1. Ранньопалеолітичний час пов'язаний з фізичним типом пітекантропів, синантропів та атлантропів й примітивними знаряддями праці;

2. Середньопалеолітичний час характеризувався новим фізичним типом людини – неандертальцем й значними успіхами в розвитку господарства й культури.

3. Пізньопалеолітичний час пов'язаний із людиною розумною й новими кроками в розвитку господарства й культури [34, с. 128-129].

О. Черниш вважав, що на території Наддністрянщини простежується послідовний розвиток пізньопалеолітичних культур, й недоречною є схема паралельного співіснування оріньяку, солютре та мадлену, оскільки це не підтверджується стратиграфічними умовами [34, с. 445].

Систематизація попередніх поглядів дослідника міститься у роботі «Палеолит и мезолит Придністровья» [35, с. 41–42]. У ній автор зазначав: «В археологічному відношенні матеріали Придністров'я дозволяють виділити декілька етапів розвитку культури раннього і середнього палеоліту.

Так, якщо про наявність початкової ступені ранньопалеолітичного етапу, для території Придністров'я немає даних, то ашельська ступінь представлена вже десятками місцезнаходжень.

Значно більше пам'яток належать до другого етапу – середньопалеолітичного, в якому можна виділити ранню, вихватинську ступінь, і пізню, молодовську ступінь розвитку муст'єрської придністровської культури.

Третій пізньопалеолітичний етап, представлений сотнями різноманітних стоянок і місцезнаходжень, котрі репрезентують шість ступенів послідовного розвитку дністровської пізньопалеолітичної культури: першу – бабинську, другу – вороновицьку, третю – молодовську, четверту – корманську, п'яту й шосту. Перші три ступені розвитку пізньопалеолітичної культури Придністров'я відповідають орін'яку, перигору, солютре й гравету Західної Європи, останні три – мадлену» [35, с. 41–42].

У 1980-х рр. з'явилися підсумкові праці, у яких Олександр Панкратович узагальнював твердження стосовно періодизації та хронології [36, с. 3–21; 37, с. 28–42].

Дослідник, загалом дотримуючись попередніх поглядів про шість ступенів розвитку пізньопалеолітичної культури (бабинська, вороновицька, молодовська, корманська та ін.), зазначав: «Ці ступені розвитку пізньопалеолітичної культури Прикарпаття характеризують процес розвитку давнього населення в цьому регіоні, поступовий розвиток суспільства загалом» [38, с. 39]. Наводимо періодизацію пізнього палеоліту, котра узагальнює попередні схеми, за працею Олександра Панкратовича [37, с. 60–61].

Таблиця 1

Періодизація пізнього палеоліту Наддністрянщини за О. Чернишом (1987 р.)

Геологічне датування	Етапи пізнього палеоліту	Хронологічні ступені	Фази	Стоянки Наддністрянщини	Характерні знаряддя праці
Вюрм II	Рання пора («орін'яко-солютрейсько-граветська епоха»)	Перша (бабинська)	Орін'як	Шар Ха Молодового V, 1-е стійбище Бабина I, нижній шар Оселівки II, шар VII Корманя IV	Масивні нуклеуси, масивні пластини, знаряддя на пластинах з крайовою ретушшю, виїмчасті пластини, овальні скребки, різці на масивних пластинах
Вюрм II–III	Рання пора («орін'яко-солютрейсько-граветська епоха»)	Друга (вороновицька)	Розвинуте «солютре-граветт»	Шари IX, X Молодового V, нижній шар Вороновиці I, шар III Оселівки I, шар VI Корманя IV	Масивні нуклеуси, наконечники з двобічною плоскою ретушшю, знаряддя на пластинах з крайовою ретушшю, пластини з плоскою ретушшю
Вюрм II–III	Рання пора («орін'яко-солютрейсько-граветська епоха»)	Третя (молодовська)	Пізнє «солютре-граветт»	Шари VII, VIII Молодового V, 2-е стійбище Бабина I, шар II Оселівки I, шар	Масивні нуклеуси, знаряддя на пластинах з крайовою

				V Корманя IV	ретушшю, наконечники з бічною виїмкою, вістря з притупленим краєм, мотикоподібні знаряддя з рогу
Вюрм III	Середня пора (мадленська епоха)	Четверта (корманська)	Ранній «мадлен»	Шар VI Молодового V, шар IV Атаки I, шари IV, Va Корманя IV	Відносно масивні нуклеуси, вістря і пластини з крайовою ретушшю, нуклеоподібні знаряддя, мотикоподібні знаряддя із рогів оленя
Вюрм III	Середня пора (мадленська епоха)	П'ята	Середній «мадлен»	Шар V Молодового V, шар III Атаки I, шар III Корманя IV	Невеликі нуклеуси, пластини і знаряддя на пластинах, короткі скребки, кутові й серединні різці, мотикоподібні знаряддя, молотки із рогів оленя
Дріас I, Беллінг, Дріас II	Середня пора (мадленська епоха)	Шоста	Пізній «мадлен»	Шари II, III, IV Молодового V, 3-є стійбище Бабина I, верхній шар Вороновиці I, верхній та середній шари Молодового I, шар II Атаки I, шари I, II Корманя IV	Короткі скребки, пластини зі скошеним краєм, кістяні наконечники з подвійними прорізами для вкладнів, мотикоподібні знаряддя із кістки й рогу

О. Черниш вагоме місце відводив абсолютному датуванню. Серед методів комплексного вивчення палеоліту значну роль відіграє радіовуглецевий, що дозволяло всебічно вивчити картину розвитку культури і господарства того часу. Вчений твердив, що для регіону отримано близько 40 визначень абсолютного віку палеолітичних поселень, котрі відносяться до хронологічно різних ступенів розвитку палеолітичної культури [30, с. 410–413; 31, с. 117–122]. Наводимо таблицю радіовуглецевих дат пам'яток Наддністрянщини за публікацією О. Черниша.

Таблиця 2

Абсолютні дати пам'яток Наддністрянщини

№ з/п	Пам'ятки	Умови залягання матеріалів	Матеріал	Лабораторії	Радіовуглецеве датування
1.	Молодове V	1-й шар, глибина 0,5–0,8 м	вуглистий суглинок	Геологічний інститут АН СРСР	10940±150
2.	Молодове V	1а-й шар, глибина 1–1,1 м	кістки	Геологічний інститут АН	10590±230

				СРСР	
3.	Молодове V	2-й шар, глибина 1,2–1,4 м	кістки	Геологічний інститут АН СРСР	11900±230
4.	Молодове V	2-й шар, глибина 1,2–1,4 м	вуглистий суглинок	Геологічний інститут АН СРСР	12300±140
5.	Молодове V	3-й шар, глибина 1,6–1,8 м	вугілля	Геологічний інститут АН СРСР	13370±540
6.	Молодове V	4-й шар, глибина 1,9–2 м	вугілля	Геологічний інститут АН СРСР	17100±1400
7.	Молодове V	5-й шар, глибина 2,2–2,5 м	вуглистий суглинок	Геологічний інститут АН СРСР	17100±130
8.	Молодове V	6-й шар, глибина 2,6–2,8 м	ґрунт		біля 16000
9.	Молодове V	6-й шар, глибина 2,6–2,8 м	вуглистий суглинок	Геологічний інститут АН СРСР	16750±150
10.	Молодове V	7-й шар, глибина 3,1–3,25 м	викошний ґрунт	Геологічний інститут АН СРСР	23700±320
11.	Молодове V	7-й шар, глибина 3,1–3,25 м	викошний ґрунт	Московський університет	23000±800
12.	Молодове V	8-й шар, глибина 3,55–3,8 м	вугілля	Інститут археології АН УРСР (Ленінградське відділення)	більше 24600
13.	Молодове V	9-й шар, глибина 4–4,3 м	вугілля	Інститут археології АН УРСР (Ленінградське відділення)	28100±1000
14.	Молодове V	9-й шар, глибина 4–4,3 м	вугілля	Інститут археології АН УРСР (Ленінградське відділення)	29650±1230
15.	Молодове V	10-й шар, глибина 4,4–4,9 м	викошний ґрунт	Геологічний інститут АН СРСР	23100±400
16.	Молодове V	11а-й шар, глибина 8,75–9,2 м	сажистий прошарок	Геологічний інститут АН СРСР	більше 35000
17.	Молодове V	11-й шар, глибина 9–9,65 м	вугілля	Гронінгенська лабораторія (Нідерланди)	більше 40300±5600
18.	Молодове V	11-й шар, глибина 9–9,65 м	вугілля	Інститут археології АН УРСР (Ленінградське відділення)	більше 45600
19.	Молодове V	12-й шар, глибина 10,1–10,2 м	-	Інститут археології АН УРСР (Ленінградське	45600

				відділення)	
20.	Кормань IV	5-й шар, глибина 5,4-5,6 м	вугілля	Геологічний інститут АН СРСР	18000±400
21.	Кормань IV	5-й шар	-	Сибірське відділення АН СРСР	18560±2000
22.	Кормань IV	7-й шар, глибина 6,8-7,1 м	вугілля	Геологічний інститут АН СРСР	24500±5000
23.	Кормань IV	7-й шар	-	Ленінградський університет	25140±350
24.	Кормань IV	11-й шар, глибина 11,8-12 м	вуглистий ґрунт	Гронінгенська лабораторія (Нідерланди)	44440±2050–1630
25.	Молодове I	4-й шар	-	Гронінгенська лабораторія (Нідерланди)	більше 44000
26.	Атаки I	2-й шар	-	Сибірське відділення АН СРСР	15375±830
27.	Атаки I	3-й шар	-	Сибірське відділення АН СРСР	16600±750
28.	Оселівка I	4-й шар	-	Геологічний інститут АН СРСР	22600±300

[39, с. 12].

На жаль, не всі визначення мають кінцеві дати, що в ряді випадків пояснюється недостатньою кількістю матеріалів, відібраних для аналізу. Абсолютне датування дозволяє також провести аналогі між територіально близькими пам'ятками і пам'ятками віддалених регіонів з метою уточнення їх хронологічного місця серед інших комплексів, ступенів і фаз розвитку палеолітичних культур [39, с. 13].

Проаналізувавши погляди О. Черниша на хронологію та періодизацію Наддністрянщини можна зробити такі висновки. Стаціонарні дослідження низки стоянок палеоліту і мезоліту Прикарпаття дали можливість простежити досить повний геохронологічний розвиток культури в регіоні (Молодове V – 20 шарів, Кормань IV – 15 шарів, що охоплюють час від мустьє – до мезоліту). Погляди Олександра Панкратовича на періодизацію й хронологію Наддністрянщини пройшли своєрідну еволюцію, час від часу підсумовуючись у наукових працях. Будучи добре обізнаним з іноземною літературою й аналогічними дослідженнями як попередників, так і сучасників, він намагався виробити власну модель періодизації.

Науковець запевняв, що проблему хронології палеоліту Наддністрянщини варто вирішувати не перенесенням на цю територію західноєвропейської хронологічної шкали, а шляхом побудови власної схеми на основі стратиграфії пам'яток. Показовими у цьому плані є матеріали багат шарових стоянок: Бабин I, Вороновиці, Молодового I та Молодового V, які дозволили, О. Чернишу, припустити, що в Подністров'ї спостерігається не співіснування різночасових «оріньякської», «солютрейської», і «мадленської» культур, а послідовний розвиток культури, аналогічно стоянкам Західної Європи. На цій основі він початково виділив чотири хронологічні ступені розвитку палеоліту, а згодом сім. Неоднотайними були його думки й стосовно кореляції раннього і середнього палеоліту та пізнього палеоліту й мезоліту (безсумнівним прогресом стало виділення О. Чернишом середнього палеоліту, як окремої епохи палеоліту). Необхідно відзначити й те, що Олександр Панкратович початково користується термінами «оріньяк», «солютре», «мадлен», а дещо згодом «відмовляється» від поняття «солютре».

О. Черниш неодноразово торкався проблеми виділення культур в палеоліті, котра є дискусійною. Для цього були недостатніми дані масових відмінностей між тими чи іншими пам'ятками. Територіальні рамки культур також не визначені. Виділена, наприклад, нечітка в просторовому відношенні костьонко-віллендорфсько-авдіївська культура, що охоплює значні терени, з іншого боку, фігурують культури, поширені на території декількох кілометрів чи сотень метрів (наприклад, ряд культур Костьонко-Боршевського району). Багато культур виділяється лише

на основі підйомних матеріалів (липська культура). Головна ж увага концентрується не на розумінні загальних закономірностей історичного розвитку, а на специфічних рисах, які часто є випадковими.

Враховуючи генетичний зв'язок і послідовну спадкоємність пам'яток палеолітичної культури північно-східного Прикарпаття, а також їх відмінність від інших груп пізньопалеолітичних пам'яток Східної Європи, О. Черниш вважав, що територія Середнього Придністров'я становила окремий район розвитку культури пізнього палеоліту Східної Європи. Олександр Панкратович запевняв, що пізньопалеолітична культура Придністров'я територіально й типологічно входить в прильодовикову область. Про це свідчить, наприклад, подібність техніки обробки кременю, кістки й рогу та схожість фауни і предметів мистецтва різночасових стоянок Придністров'я відповідним стоянкам інших районів прильодовикової зони (Трилобіт (середній шар), Гургас, Гундштейг, Тельманська, Костьонки IV (верхній шар), Костьонки V, Мамонтова печера, Казярна, Моравани-Довге, Ішталлошко, Солютре, Плакар, Парпалло, Гагаріно, Боршево I, Авдіївка, Чулатово I, Гінці, Володимирівка, Пушкарі I, Бугорок, Добраничівка, Пекарна, Віллендорф, Павлів, Дольні Вестоніце, Мас д'Азиль) та ін.

Характеристика інвентарю багатощарових пізньопалеолітичних пам'яток Придністров'я нашою думкою дослідника на думку про те, що прогресивний розвиток культури місцевих пізньопалеолітичних племен зумовлений контактами з іншими районами прильодовикової зони. Так, окремі знахідки нуклеусів «липського» типу, свідчать про контакти з пізньопалеолітичними племенами Волині. Знахідки солютрейських наконечників на Дністрі певним чином пов'язує цей район з Угорщиною і Румунією. Про зв'язок з Кримом свідчать виявлені тут сегментоподібні крем'яні вироби. Проте не всі погляди дослідника знаходили підтримку в науковому світі, зокрема, була піддана критиці ідея про виділені фази розвитку палеоліту (бабинська, корманська, молодовська), не зрозумілою була його позиція щодо «культур в палеоліті» тощо.

Отже, Олександр Панкратович висунув оригінальні підходи і розробив власну концепцію періодизації та хронології палеоліту Наддністрянщини. Найважливіше, що разом з І. Івановою він створив геохронологічну і геостратиграфічну схему розвитку палеоліту регіону, яка й сьогодні не втратила свого наукового й пізнавального значення.

Список використаних джерел

1. Fillip J. Enzyklopadisches Handbuch zur Ur- und Fruhgeschichte Europas / J. Fillip, L. Kozlowski. – Prag. B. I., 1966. – S. 635.
2. Баженов Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX–XX століття / Л. В. Баженов. – Кам'янець-Подільський. 1993. – 480 с.
3. Мезенцева Г. Дослідники археології України. Енциклопедичний словник-довідник / Г. Мезенцева. – Чернігів, 1997. – 205 с.
4. Крушельницька Л. І. Рубали ліс... (Спогади галичанки) / Л. І. Крушельницька. – Львів, 2001. – 260 с.
5. Ситник О. С. Олександр Черниш і Молодове / О. С. Ситник // МДАПВ. – Львів, 1998. – Вип. 7. Постаті української археології. – 1998. – С. 21–23.
6. Ситник О. Пам'яті Олександра Черниша / О. Ситник, Р. Грибович, Л. Мацкевич // МДАПВ. – Львів. – Вип. 7. Постаті української археології. – 1998. – С. 5–13.
7. Ситник О. С. Львівська археологічна школа у період потрясінь та випробувань (1939–1951) / О. С. Ситник // Археологічні дослідження Львівського університету. – Львів. – Вип. 9. – 2006. – С. 106–133.
8. Ситник О. С. Польові дослідження Львівського відділу Інституту археології АН УРСР (1940–1950) / О. С. Ситник // Археологічні дослідження Львівського університету. – Львів. – Вип. 10. – 2007. – С. 254–287.
9. Ситник О. С. «Епоха Черниша» у вивченні палеоліту Західної України (до 90-річчя Олександра Панкратовича Черниша, 1918–1993) / О. С. Ситник // Археологічні дослідження Львівського університету. – Вип. 11. – 2008. – С. 250–296.
10. Ситник О. С. Олександр Панкратович Черниш: людина і науковець / О. С. Ситник // Кам'яна доба України. – Київ. – Вип. 11. – 2008. – С. 7–23.
11. Олександр Черниш – визначний дослідник палеоліту та організатор науки // МДАПВ. – Львів. – Вип. 13. – 2009. – С. 11–16.
12. Українська радянська енциклопедія. В 12-ти томах / За ред. М. Бажана. – 2-е видання. – К., Гол. редакція УРЕ. – 1974–1985.
13. Кубійович В. Енциклопедія українознавства: Словникова частина / Кубійович В., Жуковський А. та ін. – Париж-Нью-Йорк: Молоде життя. – Т. 10. – 1984. – 416 с.
14. Mortillet G. et A. Le préhistorique origine et antiquité de l'homme / Mortillet G. et A. – Paris, 1903.
15. Breuil H. La question aurignacienne / H. Breuil // Revue préhistorique. – Paris. – № 2. – 1907. – S. 28.
16. Breuil H. Les subdivisions du paléolithique supérieur et leur signification / H. Breuil. – Geneve, 1912. – 171 s.
17. Городцов В. А. Каменный период / В. А. Городцов. – Москва, 1923.
18. Ефименко П. П. Некоторые итоги изучения палеолита СССР / П. П. Ефименко // Человек. – № 1. – 1928. – С. 45–59.
19. Ефименко П. П. Палеолитические стоянки Восточноевропейской равнины / П. П. Ефименко // Труды II конференции АИЧПЕ. – Вип. 5. – 1934.
20. Ефименко П. П. Первобытное общество / П. П. Ефименко. – Київ, 1953. – 659 с.
21. Борисковский П. И. Основные этапы развития палеолита Украины / П. И. Борисковский // Советская археология. – Т. XV. – 1951.
22. Борисковский П. И. Палеолит Украины / П. И. Борисковский // МИА. – № 40. – 1953. – 463 с.
23. Рогачов А. Н. Некоторые вопросы хронологии верхнего палеолита / А. Н. Рогачов // Советская археология. – Т. XVII. – 1953. – С. 149–160.
24. Рогачов А. Н. Новые данные о стратиграфии верхнего палеолита Восточноевропейской равнины / А. Н. Рогачов // МИА. – № 39. – 1953.
25. Окладников А. П. Некоторые вопросы изучения верхнего палеолита СССР в свете новейших исследований / А. П. Окладников // Советская археология. – Т. XXI. – 1954.
26. Черниш О. П. Пізньопалеолітична стоянка коло села Володимирівка /

О. П. Черныш // АП. – Т. II. – 1949. – С. 284–288. 27. Черныш А. П. Исследования палеолита на Днестре / А. П. Черныш // КСИИМК. – Вып. 56. – 1954. – С. 120–132. 28. Черныш А. П. Некоторые итоги исследований палеолита Поднестровья (1946–1957 гг.) / А. П. Черныш // Материалы и исследования по археологии юго-запада СССР и Румынской Народной Республики. – Кишинев, 1960. – С. 3–21. 29. Черныш А. П. Результаты новейших исследований палеолита Днестра / А. П. Черныш // Четвертичный период. – Вып. 13–16. – 1961. – С. 377–384. 30. Черныш А. П. Основные результаты исследований позднего палеолита Среднего Поднестровья / А. П. Черныш // Материалы Всесоюзного совещания по изучению четвертичного периода. – Т. I. – 1961. – С. 440–446. 31. Черныш А. П. Некоторые вопросы периодизации и геологической датировки палеолитических памятников Европейской части СССР в связи с исследованиями последних лет на Днестре / А. П. Черныш // ТКИЧП. – Т. XVIII. – 1961. – С. 89–93. 32. Черныш А. П. Абсолютный возраст верхнего палеолита (солютре, тип граветт) Приднестровья по данным радиоуглеродного анализа / А. П. Черныш, И. К. Иванова // Доклады АН СССР. Сер. геолог. – Вып. 2. – 1963. – С. 410–413. 33. Черныш А. П. Об абсолютном возрасте палеолитических памятников Поднестровья / А. П. Черныш // Стратиграфия и периодизация палеолита Восточной Европы. – 1965. – С. 117–125. 34. Черныш А. П. Ранний и средний палеолит Поднестровья / А. П. Черныш. – 1965. – С. 3–137. 35. Черныш А. П. Палеолит и мезолит Приднестровья. – М.: Наука, 1973. – 128 с. 36. Черныш О. П. Пам'ятки палеоліту Прикарпаття і Волині / О. П. Черныш // Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині кам'яного віку. – К., 1981. – 310 с. 37. Черныш А. П. Поздний палеолит Поднестровья, Закарпаття / А. П. Черныш // Археология Прикарпаття, Волыни и Закарпаття (каменный век). – К., 1987. – 130 с. 38. Черныш А. П. Сталонная многослойная стоянка Молодова V / А. П. Черныш // Многослойная палеолитическая стоянка Молодова V. – 1987. – С. 7–93. 39. Черныш О. П. Деякі результати практичного використання методів ізотопного датування в дослідженнях палеоліту Подністров'я / О. П. Черныш // Studia archaeologica. – Львів. – № 1. – 1993. – С. 12–14.

Марьян Колос

ПЕРИОДИЗАЦИЯ И ХРОНОЛОГИЯ ПАЛЕОЛИТА ПРИДНЕСТРОВЬЯ: ТРАКТОВКА А. ЧЕРНЫША

В статье освещаются взгляды Александра Черныша на периодизацию и хронологию палеолита Приднестровья. Анализируется его жизненный путь, характеризуются полевые работы и научные достижения. Изначально приводятся существующие схемы периодизации предшественников, впоследствии подаются мысли и утверждение исследователя в хронологическом измерении.

Ключевые слова: палеолит, А. Черныш, периодизация, хронология, радиоуглеродное датирование.

Marian Kolos

PERIODIZATION AND CHRONOLOGY OF THE PALEOLITHIC OF DNIESTER REGION: INTERPRETATION O. CHERNYSH

The article highlights the views of Alexander Chernysh on periodization and chronology of the Paleolithic of Dniester Region. Analyzed his life, characterized by field work and scientific achievements. Initially, given the existing schemes of periodization predecessors subsequently filed statements of opinion and researcher in chronological terms.

Key words: Paleolithic, A. Chernysh, periodization, chronology, Radiocarbon dating.